

ARCHEOLOGISCHE LOCATIES ALS DICHTERLIJKE INSPIRATIEBRON

Nederland als geheel

www.archeologieopdekaart.nl

Indeling per provincie

Plaatsnaam

Onderwerp

Periode

Korte toelichting

[weblink](#)

Groningen

Zuidbroek A7/N33: jagers-verzamelaars kampementen, mesolithicum

N33 archeologisch vooronderzoek; onderzoek ter voorbereiding van de verbreding N33 Assen-Zuidbroek (resultierend in grootschalig onderzoek naar jagers-verzamelaars kampementen bij Zuidbroek A7/N33)

Godlinze: urn grafveld

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.terpenenwierdenland.nl/het-verhaal/verhaal-godlinze/>

Loppersum: goudschat, 16e eeuw

Lees een interview met de amateurarcheoloog die de vondst deed: <https://www.dvhn.nl/groningen/Goudschat-gevonden-in-bodem-Loppersum-22136899.html>

Veendam: haardkuilen

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.deverhalenvangroningen.nl/alle-verhalen/haardkuilen-in-het-veenkoloniaal-landschap>

Noordlaren/Hondsrug: hunebed G1, midden-mesolithicum.

Kijk hier voor een historische wandelroute en informatie:

<https://www.dehondsrug.nl/routes/esdorp-noordlaren/>

Noordlaarderbos/Hondsrug: karrensporen, Middeleeuwen

Kijk hier voor een historische wandelroute en informatie:

<https://www.natuurmonumenten.nl/natuurgebieden/noordlaarderbos>

Westerwolde (Nuis): urnen, Late Bronstijd.

Meer informatie is te vinden op:

<http://historie-bellingwedde.realsite.nl/projecten/wedde/urnenvondst-bij-wedde-in-1943>

Oudeschans: Vestingmuseum

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.deverhalenvangroningen.nl/alle-verhalen/schatten-uit-de-vesting-oudeschans>

Zuidbroek: werktuigen, Midden Steentijd

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.rtvnoord.nl/nieuws/204688/Vondsten-uit-stenen-tijdperk-in-Zuidbroek-Dit-is-supergaaf>

Friesland

Bergumermeer: *jagers-verzamelaars kampementen, mesolithicum*

[https://www.academia.edu/2350615/Tussen schijn en werkelijkheid de opgraving Bergumermeer S 64B als mijlpaal v an het Steentijdonderzoek in Nederland](https://www.academia.edu/2350615/Tussen_schijn_en_werkelijkheid_de_opgraving_Bergumermeer_S_64B_als_mijlpaal_van_het_Steentijdonderzoek_in_Nederland)

Hogebeintum: *terp, ijzertijd*

Meer informatie is te vinden op:

<https://hegebeintum.info/home>

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Hogebeintum>

Oosterbeintum: *terp, ijzertijd*

Meer informatie is te vinden op:

<https://wierdenenterpen.nl/friese-terpen/friesland-terpen-h-p/oosterbeintum/>

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Oosterbeintum>

Boksum: *grafkuil met skeletten, late middeleeuwen*

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.boksum.frl/uniquee-vondst-skeletten-boksum/>

Leeuwarden: *Oldehoofsterkerkhof, vroege middeleeuwen*

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.dodenakkers.nl/artikelen-overzicht/algemeen/verdwenen/oldehoofsterkerkhof.html>

Striep: *kerkhof, middeleeuwen*

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.dodenakkers.nl/artikelen-overzicht/begraafplaatsen/fryslan/terschelling-het-striper-kerkhof.html>

Wijnaldum: *goudvondsten, vroege middeleeuwen*

Meer informatie is te vinden op:

<https://archeologie.frl/steunpunten/wijnaldum/>

<http://www.winaam.nl/introductie/>

Klaarkamp: *kloostercomplex, middeleeuwen*

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.hvnf.nl/2013/01/rapport-archeologisch-onderzoek-klooster-klaarkamp/>

Drenthe

Beilen: waterkuilen, vroege middeleeuwen

Begin september en begin oktober 2020 heeft Vestigia Archeologie & Cultuurhistorie een Inventariserend veldonderzoek middels proefsleuven en een Opgraving uitgevoerd binnen het plangebied voor de uitbreiding van het Pompstation Alting te Beilen. De opgraving is in opdracht van WMD Water, een drinkwaterleverancier in de provincie Drenthe. Pompstation Alting te Beilen is een van de locaties waar WMD met waterproductiebedrijven grondwater uit de Drentse grond haalt.

Na het afstemmen van het Programma van Eisen is eerst een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd binnen de delen waar een hoge archeologische verwachting was en WMD diverse leidingen in de grond zou gaan aanbrengen. De opgraving betreft de uitbreiding van de tijdens het vooronderzoek aangelegde werkputten. Tijdens het vooronderzoek waren meerdere vondsten en sporen aangetroffen; een waterput, twee greppels en diverse (paal)kuilen.

Op twee locaties zijn de oorspronkelijke proefsleuven met een kleinschalige opgraving uitgebreid. Hierbij is nog een tweede waterput blootgelegd, die direct naast de reeds uit het vooronderzoek bekende waterput is gelegen. Waarschijnlijk dateren de twee waterputten en een greppel die ook in deze proefsleuf gevonden is uit de Middeleeuwen. Tijdens het uitbreiden van een andere proefsleuf is er een greppel gevonden die in het vooronderzoek ook in drie andere proefsleuven is gevonden. Deze greppel zal vermoedelijk een perceelsgrens zijn geweest.

Tijdens de opgraving zijn er meerdere vondsten aangetroffen. Het betreft voornamelijk kleine fragmenten aardewerk. Daarnaast zijn ook enkele fragmenten (vuur)steen aangetroffen. Het aardewerk is erg gefragmenteerd. De eerste indicatie is dat het aardewerk uit de vroege / volle middeleeuwen tot Nieuwe tijd kan worden gedateerd. Het vuursteen en natuursteen lijkt voornamelijk van natuurlijke oorsprong te zijn.

Op grond van de spaarzame vondsten en sporen is de eerste conclusie dat er sprake is van een vindplaats uit de vroege/volle middeleeuwen. Het lijkt er voorlopig op dat na de bewoning en het in gebruik zijn van de waterputten, er actiever water door het beekdal is gaan stromen. Dit blijkt onder andere uit de verspoelde fragmenten aardewerk in de sporen van het beekdal. Zo zie je maar dat na een aantal decennia de relatie tussen mens en land niet veranderd is. Het gebied wordt nog steeds voor dezelfde reden gebruikt, in dit geval waterwinning.

Meer informatie te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Odoorn: grafheuvel Eppies bergje, prehistorie

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.hunebednieuwscafe.nl/2018/09/eppiesbergje-valthe-2/>

Overijssel

Kampen: scheepswrak de IJsselkogge, 14^e eeuw

Bij de voorbereidingen voor de zomerbedverlaging van de IJssel zijn in 2011 ter hoogte van Kampen vlakbij elkaar het wrak van een 15e-eeuwse vrachtvaarder, een zogenaamde kogge, en twee kleinere schepen gevonden. Met name de compleetheid en conserveringstoestand van de kogge was zodanig dat sprake is van een zeldzame en daardoor behoudenswaardige archeologische vondst. Rijkswaterstaat heeft daarom in overleg met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), de provincie Overijssel en de gemeente Kampen besloten een uiterste inspanning te leveren om het schip en de overige archeologische resten veilig te stellen.

Aan de combinatie Infram-Vestigia is vervolgens opdracht verleend om de mogelijkheden tot zo volledig mogelijke berging nader uit te werken en de aanbesteding van dit werk voor te bereiden.

De werkzaamheden van Vestigia betreffen:

1. het uitvoeren van een aantal nadere archeologische, technische studies en analyse van verschillende varianten en scenario's voor berging en conservering van een compleet schip;
2. het opstellen van een realistische kostenraming voor het project, gekoppeld aan een risico-analyse;
3. het opstellen van de archeologische Programma's van Eisen voor de opgraving onderwater en de conservering van de gevonden wrakken, waarbij uitgegaan moest worden van het voorkeursscenario en een terugval scenario;
4. het begeleiden van de marktconsultatie gericht op zowel de bergingswereld als het archeologisch bedrijfsleven;
5. het adviseren en beoordelen van de aanbesteding van de totale uitvoering verdeeld over meerdere percelen.

Na de succesvolle aanbesteding ondersteunt Vestigia de contractmanager van RWS op archeologisch en technisch vlak bij de contractbeheersing.

Meer informatie te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Enschede-Usselo: woonresten, oude steentijd

Bewoning van jagers/verzamelaars uit de oude steentijd (laat paleolithicum, 11000 voor Chr.).

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.enschede.nl/vrije-tijd/historie/de-laag-van-usselo>

<http://www.usselo.nl/marke-usselo/usselo-en-recreatie/belevingsplek-usselo/>

Baars: grafheuvels en urnenvelden, de late steentijd

Grafheuvels uit de late steentijd (Enkegrafcultuur en later, vanaf 2400 voor Chr.)

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/land-van-vollenhove/land-van-vollenhove-in-de-klas/landbouwers>

Ommen: urnenveld, late bronstijd en vroege ijzertijd

Urnenveld met 23 grafheuvels voornamelijk uit de late bronstijd en vroege ijzertijd nabij de Stegerdijk (1100-700 voor Chr.)

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.oudommen.nl/sporen-van-vroege-bewoning-in-ommen-tumuliveld-met-brandheuvels-in-hoogenraven-vroege-bronstijd-ca-2000-1800-voor-chr/>

Deventer: stenen wal, middeleeuwen

Stenen wal in Deventer uit de 10de eeuw om aanvallen van Vikingen tegen te houden.

Meer informatie is te vinden op:

<https://isgeschiedenis.nl/nieuws/deventer-de-vikingen-de-stenen-wal> ;

<https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/salland/deventer/verdedigingswal>

Volthe: walburg, middeleeuwen

Walburg uit de middeleeuwen, 11de en 12de eeuw

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.heemkundeweerselo.nl/de-hunenborg-bij-volthe/>

<https://www.landschapoverijssel.nl/gebieden/hunenborg>

Holten: kasteel de Waardenborg, middeleeuwen

Kasteel (verdwenen) uit de Middeleeuwen, 14de en 15de eeuw

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/salland/holten/kasteel-de-waerdenborch>
<https://www.youtube.com/watch?v=Bneck7WCdXg>

Kampen: *huisterpen met naastgelegen kolk, late middeleeuwen*

Huisterpen uit de late middeleeuwen, 15de eeuw, met een kolk(of wiel) ernaast ontstaan door een dijkdoorbraak

Meer informatie is te vinden op:

https://archisarchief.cultureelerfgoed.nl/Archis3/Zaakdocumenten/245/2454927/afm/34137810-afm-1470648702258-NO5030_KAAK.pdf

Sibculo: *Klooster Sibculo, late middeleeuwen*

Resten van de Cisterciënzer klooster uit de 15de eeuw

Meer informatie is te vinden op:

<http://www.kloostersibculo.nl/geschiedenis-klooster/>

Hellendoorn: *Havezate Schuilenburg, late middeleeuwen*

Terrein van de voormalige havezate Schuilenburg voor het eerst genoemd in de 14de eeuw en gesloopt in de 18de eeuw.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/salland/hellendoorn/schuilenburg> <https://historie.schuilenburg.nl/>
<https://www.landgoedereninoverijssel.nl/landgoed-detail/schuilenburg.html>

Fleringer-Es: *De Kroezeboom, late middeleeuwen*

De Kroezeboom op de Fleringer Es, is blijkens onderzoek van de bomenstichting een van de oudste eiken van Nederland.

Meer informatie is te vinden op:

<https://hpancratius.nl/kroezeboom/>

Mander: *hunebed O2, late steentijd*

Hunebed (O2) uit de late steentijd (Neolithicum, Trechterbekercultuur, 3500 voor Chr).

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.hunebednieuwscafe.nl/2019/09/het-verdwenen-hunebed-bij-mander-overijssel/?cn-reloaded=1>
<https://hunebeddeninfo.nl/1992/07/het-hunebed-o2-bij-mander-ov/>

Vliegbasis Twente: *bunker opslag raketbrandstof, 1940*

Duitse bunkers voor de opslag van raketbrandstof nabij vliegveld Twente.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.tracesofwar.nl/sights/1485/Bunker-Opslag-Raketbrandstof.htm>

Gelderland

Ede (A12): crematiegraven, ijzertijd

Vestigia Archeologie & Cultuurhistorie heeft als onderaannemer van Heijmans Wegen BV afd. GPO in het kader van de verbreding van de rijksweg A12 tussen Ede (Knooppunt Maanderbroek) en knooppunt Grijsoord een archeologisch inventariserend veldonderzoek door middel van verkennende proefsleuven uitgevoerd. Het onderzoek betrof het aanleggen van proefsleuven en proefputten op drie locaties langs de rijksweg; 1) in het deelgebied nabij kasteel Hoekelum tussen de Edeseweg en de Baron van Wassenaartunnel, 2) ter hoogte van de onderdoorgang nabij de Hoekelumse Brinkweg en 3) ter hoogte van de onderdoorgang Wijde Veldweg. In ieder deeltraject zijn archeologische resten aangetroffen.

Het deelgebied nabij kasteel Hoekelum bevindt zich op een hoogte van ongeveer 18 tot 24 m boven NAP. De geologische en bodemkundige opbouw van dit gebied vergelijkbaar en bestaat uit dekzand dat gelegen is op fluvioperiglaciale afzettingen, gemengd met klein grint en steenbrokken. De archeologische resten bestaan uit vondstenlagen met artefacten zoals aardewerk, verbrand bot, natuursteen en vuursteen, en grondsporen met crematieresten, aardewerk, brons en houtskool. Met name de kuilen met crematieresten en de kringgreppel van een vermoedelijke grafheuvel duiden er op dat hier een groot grafveld heeft gelegen. Op basis van het aardewerk dateert de vondstenlaag uit de late bronstijd tot vroege ijzertijd. De crematiegraven dateren op basis van ¹⁴C-dateringen van de verbrande botresten uit de late bronstijd tot de midden ijzertijd.

Van alle zeven crematiegraven is het botmateriaal onderzocht. Daaruit blijkt dat de volgende leeftijden / geslacht zijn aangetroffen: één kind, twee juvenielen, twee mannen en twee volwassenen. Binnen de crematiegraven zijn twee type begravingen herkenbaar. Als eerste de begraving van de crematieresten in een aardewerken urn. Het tweede type begraving zijn bijzettingen van crematieresten in een kuil.

Op basis van de uitkomsten van het archeologisch onderzoek adviseert Vestigia dat de niet-onderzochte delen van de vindplaats binnen het plangebied, worden aangemerkt als een behoudenswaardige vindplaats. Na het archeologisch onderzoek zijn de werkzaamheden ten behoeve van de verbreding van de A12 uitgevoerd, waarbij met name langs het tracé grond is opgebracht. Er is nagenoeg niets afgegraven, waardoor mogelijke resten van de vindplaats tussen de deeltrajecten nog aanwezig kunnen zijn.

Bij de Hoekelumse Brinkweg werden in een klein plangebied 15 boringen gezet en drie proefsleuven gegraven. In de boringen en de sleuven zijn de resten van een waterput en enkele losse sporen en vondsten van een vindplaats aangetroffen die dateert uit de 13^e tot 15^e eeuw. De sporen zijn gewaardeerd en als behoudenswaardig aangemerkt.

Aan beide zijden van de rijksweg en ook de Wijde Veldweg zijn proefputten gegraven voor het nadere onderzoeken van de vondstmeldingen van vuursteen tijdens het karterend booronderzoek. Op beide locaties werden gezamenlijk 23 werkputjes aangelegd waarbij vooral de opbouw van de bodem werd gedocumenteerd en in beperkte mate ook enkele vondsten van een potbeker en stukken bewerkt vuursteen aangetroffen. De vondsten gaven weinig aanleiding tot het vermoeden van een volledige en ongestoorde vindplaats, waardoor nader onderzoek na deze proefputten is gestaakt.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Megchelen: koetshuis landgoed Landfort, 17^e – 20^e-eeuws

Architectenbureau Prent begeleidt namens de Stichting Erfgoed Landfort de herbouw van het 19^e-eeuwse Koetshuis op het terrein van de buitenplaats Landfort. Het doel van het onderzoek was het documenteren van de ondergrondse sporen en structuren van het voormalige koetshuis en mogelijke voorloper, en het veiligstellen van eventueel vondstmateriaal om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden. Tijdens de archeologische begeleiding zijn de funderingen van diverse gebouwen blootgelegd. De funderingen kunnen worden toegewezen aan twee gebouwen uit de 18^e eeuw, aan het 19^e-eeuwse koetshuis met de daarbij horende 20^e-eeuwse verbouwingsfasen en aan een loods uit de tweede helft van de 20^e eeuw.

De funderingen van de twee gebouwen uit de 18^e eeuw zijn slechts ten dele bewaard gebleven. Op basis van een optekeningkaart van de bestaande situatie uit begin 19^e eeuw kan worden gesteld dat het een paardenstal en bouwschuur betreft.

In de eerste helft van de 19^e eeuw maakten de twee losse gebouwen plaats voor een nieuw koetshuis. Op historisch kaartmateriaal kunnen er vijf delen worden onderscheiden. Deel 1 is op historisch kaartmateriaal als koetshuis en opslag van bouw-gereedschappen omschreven. Deel 2 is ten westen van deel 1 gelegen, verdeeld in twee ruimtes die als paardenstal en kruitkamer werden gebruikt. Deel 3 ligt tussen deel 2 en 4 in en werd als de koeienstal gebruikt. Deel 4 betreft een ruimte die op historisch kaartmateriaal de varkensstal wordt genoemd en een gang die alle delen met elkaar verbindt. Deel 5 is het woongedeelte, bestaande uit een dorsvloer, de opkamer met een kelder er onder, de middelkamer en de keuken.

Op basis van de archeologische resten kan worden vastgesteld dat in de loop van de 19^e, of mogelijk vroege 20^e eeuw de indeling van deel 4 van het koetshuis werd aangepast. De voormalige openruimte werd gedicht en er werden twee mestbakken in geplaatst. In de loop van de 20^e eeuw vond een tweede verbouwing plaats in deel 4, er werd een smeerput aangelegd.

Het gebouw heeft sterk te lijden gehad onder het oorlogsgeweld aan het einde van de Tweede Wereld-oorlog. Tijdens gevechten tussen de legers van de Duitsers en de Geallieerden werd het koetshuis door hevige beschietingen volledig verwoest. Besloten werd de bovengronds restanten tot maaiveld af te breken. In de jaren '60 van de 20^e eeuw is aan de oostzijde van het voormalige koetshuis een loods voor onder meer de opslag van fruit gebouwd.

Meer informatie te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Uddel: *De Hunneschans, middeleeuwen*

Meer informatie is te vinden op:

<https://uddel.info/over-uddel/hunneschans/>

Elst: *Romeinse tempel, Romeinse tijd*

De Romeinen bouwden halverwege de eerste eeuw een stenen tempel op een oud Bataafse cultusplaats.

Meer informatie is te vinden op:

<https://spannendegeschiedenis.nl/de-romeinen/elst-gallo-romeinse-tempel>

Vaassen: *grafheuvels, Neolithicum, de Bronstijd en IJzertijd*

Meer informatie is te vinden op:

<https://archeologieonline.nl/nieuws/onderzoek-naar-grafheuvels-vaassen>

Wekerom: *Celtic fields of raatakkers, de ijzertijd*

Celtic fields zijn lastig te zien, maar bij de IJzertijd boerderij te Wekerom zijn enkele velden gereconstrueerd.

Meer informatie is te vinden op:

www.erfgoedgezocht.nl

https://middelpuntvannederland.nl/goudsberg-schatten/goudsberg-celtic-fields-2/?gclid=CjwKCAjwkoz7BRBPEiwAeKw3qxdmjWZLcgOx7hv75WhAl0rxJtjxMi2xBf-DCvpXVVrfaeY5dBYJFRoCtJUQAvD_BwE

Flevoland

Kotterbos: wachttorens, Romeinse tijd

Tussen 2012 en 2014 heeft de provincie Flevoland in samenwerking met Staatsbosbeheer in het Kotterbos tal van werkzaamheden uitgevoerd, waaronder de realisatie van een Natuurboulevard. Het Kotterbos ligt in de gemeente Lelystad tegen de grens met de gemeente Almere. Het bos maakt onderdeel uit van de multifunctionele ecologische verbindingzone tussen de Oostvaardersplassen en het Horsterwold.

Vanaf de voorbereidingen in 2008 is Vestigia betrokken bij de planrealisatie en de uitvoering van de grondwerkzaamheden voor de ecologische verbindingzone. In het Kotterbos heeft dit uiteindelijk geleid tot een archeologische begeleiding van aan te leggen waterpartijen in een ca. 22 ha groot deel van het plangebied dat in zijn totaliteit 400 ha beslaat.

In tegenstelling tot het opgraven van een vooraf bekende of nieuw ontdekte archeologische vindplaats, behoren archeologische begeleidingen van uitgestrekte grondwerkzaamheden voor de betrokken archeologen niet tot de meest uitdagende onderdelen van het dagelijkse werk: het werk is eentonig, de terreinomstandigheden en waarnemingsmogelijkheden zijn vaak slecht en de kans dat er daadwerkelijk iets bijzonders gevonden gaat worden is – zeker als er al vooronderzoek heeft plaatsgevonden – niet zo groot. Als er echter een weloverwogen besluit is genomen om het instrument van de begeleiding in te zetten, is het toch zaak om alert te blijven. De begeleiding van Kotterbos is een voorbeeld waarbij die alertheid van de betrokken veldarcheologen en fysisch geografen een uitzonderlijke vondst opleverde, die anders gemakkelijk over het hoofd was gezien.

Op drie locaties werden tientallen boomstammen met kap- en bewerkingsporen gevonden. 14C-dateringen van de boomstammen wezen uit dat de bomen in de Romeinse tijd gekapt zijn. Sommige stukken hout vertoonden inkepingen aangebracht met een ijzeren bijl of dissel, die wijzen op het gebruik van de stammen en palen in of voor een (onbekende) constructie. Het is de eerste keer dat in Flevoland archeologische aanwijzingen zijn verkregen voor activiteiten uit de Romeinse tijd.

Meer informatie is te vinden op:
<https://www.vestigia.nl/projecten/>

De Markerwadden: mensen sporen, Midden-Paleolithicum

De Vereniging Natuurmonumenten heeft de ambitie om een natuureiland, de Marker Wadden, te realiseren in het Markermeer. De eerste fase van de realisatie van de Marker Wadden heeft als doel een belangrijke bijdrage te leveren aan het herstel en de verdere verbetering van het ecosysteem in het Markermeer. Het plan is om dit te realiseren door een combinatie van maatregelen gericht op de vermindering van de ophoping van slib op de bodem van het Markermeer, het vergroten van de biodiversiteit en het ontwikkelen van overgangszones tussen water en land.

In de voorbereidende fase heeft Vestigia in opdracht van RHDHV en Rijkswaterstaat diverse werkzaamheden uitgevoerd. De kans bestond dat zich in de waterbodem van het Markermeer scheepswrakken bevonden die bij de ontwikkelingen in het geding komen. Daarom is opdracht gegeven voor een Inventariserend Veldonderzoek Opwater met behulp van side scan sonar. Dit onderzoek is gecombineerd met een onderzoek naar NGE met behulp van magnetometer. Vestigia heeft voor dit onderzoek een Programma van Eisen opgesteld, de opdrachtgever ondersteund bij de aanbesteding van het onderzoek en de directievoering gedaan. Daarnaast bestond de kans op de aanwezigheid van prehistorische vindplaatsen en een afgedekt prehistorisch landschap onder de waterbodem. Vestigia heeft daarom een uitgebreide bureaustudie uitgevoerd naar het paleolandschap binnen het plangebied Marker Wadden.

Op basis van de resultaten van deze onderzoeken heeft Vestigia in het kader van de aanbesteding van het ontwerp en de realisatie van Marker Wadden (Design and Construct) een Programma van Eisen opgesteld voor het vervolgonderzoek dat de aannemer uit moet laten voeren ten aanzien van geïdentificeerde wraklocaties en het afgedekte prehistorisch landschap.

Daarnaast staat Vestigia Rijkswaterstaat bij als adviseur tijdens de realisatie van het project.

Meer informatie is te vinden op:
<https://www.vestigia.nl/project/marker-wadden-2/>
<https://www.natuurmonumenten.nl/projecten/marker-wadden>

Utrecht

Kruisvaartkade Utrecht: dakpannenfabriek, 18^e – 19^e eeuwse

Wegens het toekomstige bouwproject Kruisvaartkade in Utrecht, heeft Vestigia een opgraving uitgevoerd naar de vroegere dakpannenfabriek op het terrein. Het complex, dat bestond uit fabrieksgebouwen, woningen en loodsen, waar later ook een baksteenfabriek bijgebouwd is, stond op de voormalige moestuinen van de stad langs de Kruisvaart en blijkt een enorme omvang te hebben gehad.

Bij de fabriek hoorden 6 loodsen waarvan er 5 zijn opgegraven. De loodsen waren 50 meter lang. De wanden van de loodsen waren gefundeerd op respartijen van dakpannen; een eerste berekening levert op dat voor deze funderingen ruim 20.000 dakpannen zijn gebruikt. De grondstoffen en de producten van de fabriek werden met schepen over de Vaartsche Rijn vervoerd en via een brede straat die voor de loodsen lag naar binnen gebracht. In de loodsen werden pannen gevormd en op rekken gedroogd, waarna ze werden gebakken. Opmerkelijk is de vondst van rijen onverkochte pannen en tegels, die een indruk geven van de producten die er werden gemaakt.

Uit archiefonderzoek is gebleken dat de fabriek teruggaat tot 1674, toen het stadsbestuur opdracht gaf voor de productie van pannen voor de stadsuitbreidingen. In 1696 was het fabriek bekend als de 'Tichelarije van Oort en Schut'. De aanleg van de spoorlijn tussen Utrecht en 's-Hertogenbosch in 1868 was de aanleiding voor de afbraak van het complex. Behoud van de restanten van de fabriek is vanwege de woningbouw niet mogelijk. Onderzocht wordt hoe in de nieuwe inrichting naar de historie van het gebied kan worden verwezen.

Meer informatie is te vinden op:
<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Vaassen: grafheuvels, Neolithicum, de Bronstijd en IJzertijd

Meer informatie is te vinden op:
<https://archeologieonline.nl/nieuws/onderzoek-naar-grafheuvels-vaassen>
<https://www.sidestone.com/books/op-de-rand-van-de-rug>
Een overzicht van grafheuvels in Utrecht is te vinden op <https://www.heuvelrugopdekaart.nl/archeologie/category>

Wekerom: Celtic fields of raatakkers, de ijzertijd

Celtic fields zijn lastig te zien, maar bij de IJzertijd boerderij te Wekerom zijn enkele velden gereconstrueerd. Meer informatie is te vinden op:
www.erfgoedgezocht.nl
https://middelpuntvannederland.nl/goudsberg-schatten/goudsberg-celtic-fields-2/?gclid=CjwKCAjwkoz7BRBPEiwAeKw3qxdmjWZLcgOx7hv75WhAl0rxJtjxMi2xBf-DCvpXVVrfaeY5dBYJFRoCtJUQAvD_BwE

De Meern Castellum Hoge Woerd: nagebouwde Romeinse wachttorens, Romeinse tijd

Meer informatie is te vinden op:
https://www.museumhogewoerd.nl/?gclid=EAIAIQobChMIwICg9ef16wIViOR3Ch1dswxuEAAYASAAEgLmB_D_BwE

Noord-Holland

Heerhugowaard: historische wegen en bewoning, 15e tot 19e eeuw

In het kader van groot onderhoud aan de Kerkweg en de Veenhuizerweg binnen de gemeente Heerhugowaard zijn op acht locaties proefsleuven aangelegd in de vorm van korte tot langgerekte werkputten binnen het wegtracé. Naast documentatie van de voormalige (historische) wegfasen en het documenteren van een doorsnede van de Groenedijk, had het proefsleuvenplan als doel mogelijk overige sporen onder de weg te waarden. De constatering van bewoningssporen ter hoogte van de kerk van Veenhuizen (locatie 2) noodzaakte daarom tot een kleinschalige opgraving binnen het wegtracé. Op de andere locaties beperken de overige sporen anders dan de weg zich enkel tot een dichtgegooide dwarsloot onder de weg. Het gaat om vindplaatsgericht onderzoek waarmee informatie wordt verkregen over bekende en verwachte archeologische waarden. Dit omvat de vaststelling van de aan- of afwezigheid, de aard, de omvang, de datering, de gaafheid, de conservering en de inhoudelijke kwaliteit van de archeologische resten zodat voor elk van de acht locaties een waardestelling kan worden opgesteld.

Op de verscheidene locaties is zoals gezegd voornamelijk inzicht verkregen in de wegopbouw en fasering daarvan, waarbij eerst sprake is van een onverharde wegfase (met karresporen) en pas in de loop van de tweede helft tot laatste kwart van de 19e eeuw de weg is verhard bestaande uit een bakstenen fundering waarop een grindpakket met in het midden een klinkerpad - gebruikt als paarden pad – is aangelegd. Op basis van aardewerk kan de Kerkweg als pad – of eerder delen ervan - vanaf de 16^e eeuw gedateerd worden

Onder de Kerkweg is (een restant van) de oorspronkelijke veengroei aanwezig, met ter hoogte van de kerk van Veenhuizen de bewaard gebleven dorpssterp met bewoningssporen die ingegraven zijn vanaf dit terplichaam. Het vondstmateriaal (aardewerk, dierlijk bot en een enkel ijzeren gereedschapsdeel in combinatie met de duigen) duidt op laatmiddeleeuws erf met de boerderij buiten het tracé van de wegvernieuwing en binnen het tracé enkele paalgaten van mogelijk een schuur tot hooimijt op het erf. Dichter langs de kerk van Veenhuizen zal tijdens deze laatmiddeleeuwse fase ongetwijfeld (vooral op het oostelijk deel gericht) een onverhard pad hebben gelegen.

Meer informatie is te vinden op:
<https://www.vestigia.nl/projecten/>

IJmuiden: zeesluis en de bunkers van de Atlantikwal, 19e eeuw, bunkers uit de WOII

In opdracht van Rijkswaterstaat, Ministerie van Infrastructuur en Milieu heeft Vestigia Archeologie & Cultuurhistorie, als onderaannemer van OpenIJ, een archeologisch inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven verricht op het Middensluiseland te IJmuiden, gemeente Velsen.

Op basis van het vooronderzoek middels boringen en grondradar en de diverse vondsten uit archeologisch onderzoek in de omliggende plaatsen was de verwachting dat er vindplaatsen konden worden verwacht die dateren, onder andere op basis van de vorming van het landschap, uit de periode van de Romeinse Tijd tot en met de middeleeuwen. De lager gelegen duinvalleien en met name de flanken daarvan werden archeologisch als het meest kansrijk gezien op nederzettingen uit de vroege middeleeuwen. Eventuele 'off-site archeologie' (ploeg- en betredingssporen), zoals die ook zijn gevonden in het reeds afgegraven westelijk deel van Middensluiseland, zouden op de flanken en in alle lager gelegen duinvalleien en vlaktes (tussen de 0.9 en 3.3 m +NAP) aanwezig kunnen zijn. Daar zouden dan ook de vroegmiddeleeuwse nederzettingen kunnen worden verwacht.

Binnen het plangebied zijn in totaal tien grote en kleine proefsleuven gegraven op het westelijke en centrale deel van Middensluiseland. De geplande proefsleuf ten zuiden van de Noordersluis is afgevallen toen tijdens de voorbereiding bleek dat op grond van historische foto's en bouwtekeningen uit de jaren 20 van de 20e eeuw kon worden aangetoond dat deze zone tot ruim 7 m-mv was afgegraven voor de aanleg van de bouwput van de Noordersluis. Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn geen archeologische sporen uit de periode Romeinse tijd tot en met middeleeuwen aangetroffen. De enige 'oude' vondsten betrof een scherf laatmiddeleeuws aardewerk uit een bodemhorizont op het westelijke uiteinde van het nog resterende deel van Middensluiseland en enkele fragmenten van een ijzertijdscherf uit een pakket duinzand in het centrale deel van het nog resterende westelijke deel van Middensluiseland. In de proefsleuven zijn alle profielen uitgebreid gedocumenteerd. De aanwezige veenpakketten, flink in gedroogd en gecompriemd, zijn daarbij bemonsterd voor onderzoek van mogelijke macrobotanische resten, pollen en mollusken en microfossielen. Alleen het onderzoek van de pollen heeft de aanwezigheid van menselijk handelen in het gebied aangetoond vanwege het aantreffen van slechts enkele pollen van granen, vermoedelijk uit de middeleeuwen. Op basis van de pollen uit de veenlagen zijn wel reconstructies van de vegetatie in het duinlandschap opgesteld, maar vanwege het ontbreken van concreet dateerbaar materiaal zijn deze reconstructies moeilijk in de tijd te plaatsen.

Tijdens het uitgraven van de bouwput voor de kolk van de nieuwe zeesluis en ook het aanpassen van de infrastructuur op Middensluiseland zijn een spoorrails en een wagononderstel daterend uit de periode van de aanleg van de Noordersluis, begin 20e eeuw, aangetroffen. Beide objecten verkeerde in zwaar verroeste toestand, maar konden toch als relict uit de tijd van de bouw van de Noordersluis worden gedocumenteerd.

Naast het onderzoek in de proefsleuven heeft in het kader van dit project ook de documentatie en registratie plaatsgevonden van enkele toevalsvondsten. Zo werden bij het OCE onderzoek drie bunkers uit de Tweede Wereldoorlog aangetroffen; twee op het centrale deel van het nog resterende westelijke deel van Middensluiseland en een ter hoogte van het buitensluishoofd van de Noordersluis op Middensluiseland. Bunker I, een schuilkelder voor manschappen, is na de oorlog in de jaren 70 gebruikt als onderkomen voor jongeren. Na een brand waarbij alle inventaris nagenoeg geheel is verbrand is de bunker dichtgegooid met zand en puin. Bunker II, een opslagbunker voor munitie, is al direct na de oorlog dichtgegooid met zand. Bunker III is zelfs al vlak na de oorlog voor een deel gesloopt en eveneens dichtgegooid met zand en puin. Daarnaast zijn er diverse lossen militaire objecten uit deze periode aangetroffen en voor zover ook gemeld nader beschreven.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Oudeschild: dijk, middeleeuwen

Meer informatie is te vinden op:

https://www.noordhollandsdagblad.nl/cnt/dmf20180921_76741576/op-zoek-naar-middeleeuwse-dijk-bij-oudeschild?utm_source=google&utm_medium=organic).

Zuid-Holland

Dirksland (N215): *Kadeversterking, late middeleeuwen*

In opdracht van de provincie Zuid-Holland heeft Vestigia in het kader van de werkzaamheden aan de N215 op Goeree-Overflakkee ter hoogte van de Onwaardsedijk-Noord bij Dirksland een kleinschalige opgraving uitgevoerd. Algemeen doel van het onderzoek is het documenteren van gegevens en veiligstellen van materiaal van het deel van de archeologische vindplaats dat door de wegwerkzaamheden wordt bedreigd. Het specifieke doel van dit onderzoek was het nader vrijleggen van de muurresten die tijdens de aanleg van een bermsloot waren aangetroffen. Op basis van historisch kaartmateriaal lijkt mogelijk sprake van een 16^e-eeuws boerderijcomplex, waarvan de fundamenten kunnen zijn aangetroffen.

In de westzijde van de opgraving zijn twee muren aangetroffen. De eerste muur betreft roodgebakken stenen. De tweede muur is opgebouwd uit een kleiner formaat gele IJsselstenen. De twee muren komen niet met elkaar in aanraking. Ten oosten van de muur is een drietal op een rij liggende puinkuilen aanwezig die in een lijn parallel aan de twee muurwerken liggen. Enkele meters ten westen van de puinkuilen liggen twee constructies van houten palen. Deze houtconstructies bestaan uit een kruisvormige balkconstructie van vierkant bekapte balken die met een halfhoutse verbinding en twee ijzeren nagels aan elkaar zijn vastgezet. Deze houtenconstructies liggen eveneens in één lijn, zowel parallel aan de puinkuilen als ook het muurwerk. De houtconstructies lijken als trek-anker constructie te hebben gefunctioneerd. De constructie die op of in de puinkuilen was geplaatst zou mogelijk door de trekankers op de plaats kunnen zijn gehouden.

Zowel de muren als deze ankerconstructies met de puinkuilen versterken de indruk dat het geheel een mogelijke vorm van kering heeft. Als dit eventueel in relatie tot het noodzakelijk watermanagement van de polder wordt gezien, zou het geheel een vorm van damwand of kade met waterkerende functie kunnen hebben.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Midden-Delfland AWZI Harnaspolder: *reconstructie prehistorisch huis, prehistorie*

Onderdeel van het project Afvalwater Haagse Regio (AHR) is de publieksvoorlichting en de educatie voor diverse doelgroepen. Met het Programma Educatie zijn diverse educatieve producten en ingerichte ruimtes gerealiseerd omtrent het AHR-project en het functioneren van de AWZI Harnaspolder inclusief het netwerk van In- en Effluentleidingen. In dit aanbod is ook de presentatie van de resultaten van het grootschalige archeologische onderzoek ingepast.

Hiertoe heeft Vestigia op het terrein van de AWZI Harnaspolder de realisatie van een viertal elementen bedacht en gecoördineerd:

1. een bezoekersroute over het terrein van de afvalwater-zuiveringsinstallatie waardoor de bezoeker door middel van informatieborden en kijkjes in de gebouwen meer te weten komt over de werking van de AWZI zelf;
2. een ingerichte ontvangstruimte waarin groepen worden voorgelicht over de taken van het hoogheemraadschap, de werking van de AWZI's inclusief het netwerk van In- en Effluentleidingen en ook de historie van afval en (afval)water in de Harnaspolder van steentijd tot nu;
3. diverse informatieborden in de groenzone rondom het AWZI-terrein met een uitleg over de taken van het Hoogheemraadschap van Delfland, de werking van de AWZI en de resultaten van het archeologisch onderzoek dat voorafgaand aan de bouw heeft plaatsgevonden;
4. de archeologische publieksherinnering in de vorm van een reconstructie van een deel van een steentijdhuis voor een makkelijk toegankelijke en permanente ontsluiting van de kennis over de geschiedenis van het gebied.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Vlaardingen Vijfsluizen: *oudste dijk, ijzertijd*

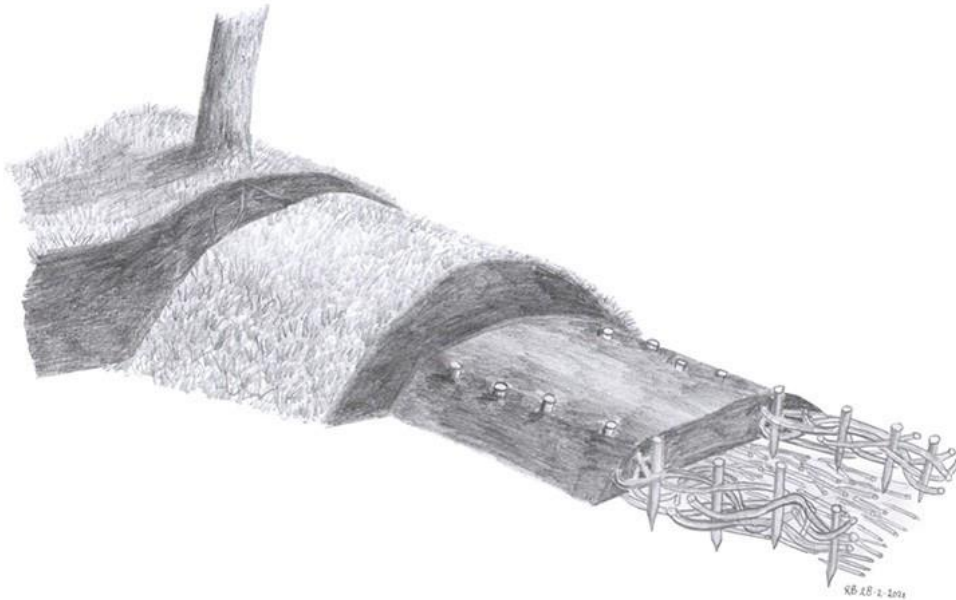
Archeologen van Vestigia hebben op het voormalige sportterrein Vijfsluizen in Vlaardingen een constructie van hout en aarde ontdekt, die mogelijk het oudste dijkje van Nederland is. Het gaat om een wal of dijkje uit de tweede eeuw voor Christus.

Voor zo ver we weten is in Nederland nog niet eerder een dergelijke constructie gevonden uit die periode. Op het voormalige sportterrein gaat projectontwikkelaar Heijmans de opdrachtgever tot het archeologisch onderzoek, woningen bouwen.

De constructie bestaat uit twee rijen van minstens vijftig meter aan palen en vlechtwerk. Het langgerekte aardwerk was waarschijnlijk anderhalf tot twee meter breed en stak minstens één meter boven het toenmalige maaiveld uit. Wat de precieze functie ervan was, is nog niet helemaal duidelijk. Mogelijk diende het als dijkje en moest het opkomend water tegenhouden ter hoogte van een woonplaats. Jeroen Flamman van Vestigia verwacht dat het hele bouwwerk veel langer is geweest: "Maar we kunnen niet verder kijken dan het eigenlijk bouwterrein. Hoe het daar buiten zit, moeten we met een eventueel vervolgonderzoek bekijken."

De aarden wal ligt nog niet helemaal bloot. “Het onderzoek gaat nog door en we gaan nog een stuk van het dijklichaam opgraven”, vertelt Flamman. “Buiten het bouwproject blijft de wal behouden in de bodem, maar binnen het bouwgebied gaat dat niet. Daar komt er zand overheen, worden heipalen geslagen en wordt riool aangelegd. Dat is niet te bewaren.”

Al eerder is geopperd dat er vermoedelijk ook dijken geweest moeten zijn om het achterland droog te houden. Tot op heden zijn ze echter nooit gevonden. In Vlaardingen is in 1996 al wel een dam in een kreek aangetroffen uit circa 175 voor Christus. De vondst van een eventueel dijkje uit mogelijk dezelfde periode zou daarmee passen in het beeld van de waterbouwkunde in die periode. Nader onderzoek moet duidelijk maken of het inderdaad om een dijkje gaat of dat het aardlichaam toch een andere functie had.

Zo heeft het dijkje er mogelijk uitgezien; fase 1 vlechtwerk opgevuld met klei, fase 2 een ophoging van ca 30 cm over de gehele wal en fase 3 alleen ophoging aan één zijde waarna er ook bomen op gaan groeien. Schets: Vestigia 2021

Naast de aarden wal is ook een boerderij uit de ijzertijd (200-100v Chr.) blootgelegd en onderzocht. In de afgelopen weken zijn op hetzelfde bouwterrein door Vestigia ook al een boerderij uit de Romeinse tijd (ca. 100 n. Chr.) en een deel van een erf uit de Late Middeleeuwen (ca. 1100 n. Chr.) blootgelegd. Blijkbaar was het gebied een aantrekkelijke plaats om te wonen.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/mogelijk-oudste-dijkje-van-nederland-ontdekt-in-vlaardingen/>

Voorschoten en Leidschendam: Kanaal van Corbulo, Romeinse tijd

Nederland wil - in samenwerking met Duitsland - het deel van de Romeinse grens dat langs de zuidoevers van de (voormalige) Rijn lag tot UNESCO Werelderfgoed laten uitroepen. De Nederlandse nominatie wordt begeleid door de Nederlandse Limes Samenwerking (NLS). De betrokken partijen bereiden de Werelderfgoednominatie van de Romeinse Limes in 2021 voor. De NLS beschouwt het Kanaal van Corbulo als een integraal onderdeel van de Romeinse Limes.

Ter aanvulling van het beschermingsdossier en de onderbouwing van de aanwijzing is besloten een aantal aanvullende (waarderende) onderzoeken te doen plaatsvinden. In aansluiting op een eerdere bureau-inventarisatie is besloten tot een combinatie van booronderzoeken en proefsleuven op verschillende locaties.

De uitvoering van de booronderzoeken door Vestigia in de kernzone Vlietwijk hadden als doel, het vaststellen van de exacte ligging en het bepalen van de archeologische waarde van de resten van het Kanaal van Corbulo en eventuele daarmee samenhangende sporen en structuren, om invulling te kunnen geven aan de UNESCO-voordracht en het bijbehorende beschermingsdossier.

Het proefsleuvenonderzoek heeft aangetoond dat in wijk Vlietwijk onder de groenstrook tussen het Frans Hals Plantsoen en de Vliet goed geconserveerde resten van een Romeins kanaal aanwezig zijn. Of deze resten daadwerkelijk het Kanaal van Corbulo betreffen is niet met zekerheid bewezen, want de op dit moment enige goed gedateerde bedding zou ook een jongere opvolger geweest kunnen zijn.

Een bijzonderheid voor wat betreft de bedding in Vlietwijk is dat hier eigenlijk voor het eerst kon worden aangetoond dat de waterloop ook op kilometers afstand van de monding aan de Rijn tot zeker in de tweede helft van de 2^e eeuw na Chr.

bevaarbaar is gehouden. Het onderzoek heeft ook een aanwijzing gegeven dat de functie van het kanaal in de loop van de tijd mogelijk wel is gaan wijzigen. Mogelijk is dat de grootschalige militaire transport- en logistiekfunctie, heeft plaatsgemaakt voor een kleinere vaarverbinding voor meer lokaal transport. Een andere bijzonderheid waar op gewezen moet worden is het vondstcomplex in deze kleine opgraving. Tot nu toe is het aantal vondsten aangetroffen in de beddingopvulling van het kanaal vrijwel overal bijzonder schaars. Elke verklaring hiervoor is giswerk, maar dat in de directe omgeving van deze locatie sprake moet zijn van meer dan gewone activiteit in de tweede helft van de 2^e eeuw, is goed voorstelbaar en vormt een extra reden om deze locatie als behoudenswaardig te bestempelen.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Vlaardingen: Stadshart, vanaf 11e eeuw

Tjokvol archeologie, meters dik, uitermate goede conservering, leren schoenen, textiel, en de graven met DNA en al goed bewaard gebleven. En dertien eeuwen bewoningsgeschiedenis, waarmee de oudste tot op heden bewoonde plek in het Maasmond is. En vermoedelijk ligt in de kerkheuvel ook nog de burcht van Dirk III verscholen.

Zeeland

Walcheren: Vliedbergen, 11^e eeuw

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.hetzeeuwseandschap.nl/natuurgebieden/vliedbergen-walcheren>

Zeeland: verdronken land

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.zeeuwseankers.nl/verhaal/verdrongen-land>

<https://www.zeeuwseankers.nl/ankerplaatsen>

Noord-Brabant

's-Hertogenbosch: ijstijd fauna, beleg van 's-Hertogenbosch, historische bewoning en aanleg Maasdijk, ijstijd en middeleeuwen

In het kader van de aanleg van het Máximakanaal in opdracht van Rijkswaterstaat, Directie Noord-Brabant, heeft Vestigia diverse onderzoeken uitgevoerd en gecoördineerd. Het 9 kilometer lange kanaal is aangelegd tussen de Maas en de Zuid-Willemsvaart langs de plaatsen Rosmalen en 's-Hertogenbosch. Het tracé van het kanaal doorsnijdt delen van het rivierenlandschap van de Maas, de Maasdijk bij Empel, de dekzandrug van Hintham en het rivierdal van de Aa.

De werkzaamheden van Vestigia betroffen:

1. uitvoeren van bureauonderzoek en booronderzoeken;
2. opstellen van Programma's van Eisen (PvE's) voor vervolgonderzoek: 15 locaties proefsleuven, 6 vindplaatsen opgraven en 10 locaties archeologisch begeleiden;
3. adviseren over en beoordelen van de aanbesteding van diverse onderzoeken (budget € 2,5 M);
4. toezicht houden op en directievoeren over de onderzoeken, van voorbereiding tot en met deponeren van de resultaten;
5. coördineren van de werkzaamheden van de civiele aannemer (WillemsUnie) en het archeologisch onderzoek (3 bedrijven);
6. maandelijks rapporteren naar Rijkswaterstaat en de WillemsUnie over het uitgevoerde onderzoek op inhoudelijk resultaat, beheersaspecten (tijd en geld) en advies over eventueel vervolgonderzoek per locatie;
7. zorgen voor goedkeuringstraject van alle PvE's en rapportages door het bevoegd gezag;
8. presenteren van de onderzoeksresultaten tijdens open dagen, op publieke evenementen in de regio en in het bezoekerscentrum van Rijkswaterstaat.

Belangrijke resultaten waren de ontstaansgeschiedenis van het landschap, de laatmiddeleeuwse bewoningsgeschiedenis van het dal van de Aa, de stellingen van het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629 en de aanleg en onderhoud van de Maasdijk bij Empel.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Udenhout: crematiegrafveld, ijzertijd

Triborgh Gebiedsontwikkeling is voornemens een aantal nieuwe woningen te bouwen binnen plangebied Berk & Hout aan de Udenhoutseweg te Udenhout in de gemeente Tilburg. Voor het plangebied is in 2018 een bureau- en booronderzoek uitgevoerd. Op basis van dit onderzoek is vastgesteld dat er voor het plangebied een middelhoge tot hoge archeologische verwachting geldt. Daarop is geadviseerd een proefsleuvenonderzoek uit te voeren. Hiervoor is door Vestigia een Programma van Eisen (PvE) opgesteld. Met dit PvE als uitgangspunt is in 2019 een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. De algemene vraagstelling voor het onderzoek is of er binnen het onderzoeksgebied nog archeologische resten aanwezig zijn uit de periode Laat-Paleolithicum – Nieuwe tijd, en hoe deze resten kunnen worden gewaardeerd.

Het proefsleuvenonderzoek heeft een onverwachte en bijzondere uitkomst gekregen. Specifieke aanwijzingen voor een bepaalde periode of een bepaald complextype waren er op grond van het uitgevoerde vooronderzoek eigenlijk niet. De vondst van een goed geconserveerd grafveld uit de Late Bronstijd en Vroege IJzertijd illustreert maar weer eens de onverwachte kant van de archeologie, zeker wanneer het gaat om bijzondere complextypen als prehistorische grafvelden, met een van de gangbare nederzettingsterreinen afwijkende vondst- en sporendistributie.

Om het grafveld zelf in dit stadium zo min mogelijk te verstoren is besloten om het resterende onderzoek primair te richten op het opzoeken van de grenzen van het grafveld, maar de kern daarvan verder te sparen. Het mogelijk nog aanwezige aantal graven wordt geschat op minimaal 200.

Urnenvelden uit de Late Bronstijd en Vroege IJzertijd zijn op de Zuid-Nederlandse zandgronden weliswaar een redelijk goed bekend verschijnsel, er is echter wel een aantal aspecten te noemen die dit grafveld vanuit het oogpunt van onderzoekspotentie meer dan bovengemiddeld maken; Het grafveld is in vergelijking tot de meeste andere grafvelden in Zuid-Nederland goed geconserveerd, het is waarschijnlijk compleet aanwezig binnen het plangebied. Er zijn geen aanwijzingen gevonden voor aantasting van de sporen nog vondsten door moderne bodembewerking. Het grafveld is dus in archeologische termen zeker behoudenswaardig en eigenlijk ook monumentwaardig in de zin dat het voldoet aan de criteria voor bescherming als archeologisch monument.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Vlijmen: Kasteel Hongerenburcht, middeleeuwen

Tussen maart en mei 2019 heeft Vestigia de restanten van een verdwenen kasteel in Vlijmen blootgelegd. Binnen gebied van ca. 6 ha. zijn in opdracht van het agrarisch veredelingsbedrijf Tiso BV alle aanwezige resten in kaart gebracht en alle

bijbehorende vondsten geborgen. Het onderzoek was noodzakelijk vanwege de geplande uitbreiding van de bedrijfsgebouwen. Het onderzoek heeft geresulteerd in een vrijwel complete plattegrond van de in oorsprong 13e of 14e eeuwse bakstenen woontoren en voorburcht en de ommuurde en omgrachtte hof. Een deel van de aangetroffen funderingen was nog in goede staat waardoor zowel de woontoren als het 16e eeuwse woonhuis goed te reconstrueren zijn. Zeer bijzonder was dat een deel van het opgaande werk bij de ontmanteling van het kasteel – waarschijnlijk ten tijde van de 80-jarige oorlog en het beleg van Den Bosch – in de grachten terecht is gekomen. Zo konden bijvoorbeeld de houten sponningen en luiken van enkele ramen in zijn geheel worden geborgen. Ook is veel van de huisraad van de bewoners in de gracht teruggevonden. In totaal zijn meer dan 4500 vondsten verzameld. Daaronder bevinden zich een aantal zeer bijzondere gebruiksvoorwerpen van glas, metaal en aardewerk. De uitwerking en publicatie van de aangetroffen resten vindt plaats in nauwe afstemming met lokale amateurarcheologen en de afdeling erfgoed van de gemeente Den Bosch en is voorzien voor 2021.

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.vestigia.nl/projecten/>

Kleine Beerze: bronzen bijlen, bronstijd

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.raap.nl/pages/PDF%20nieuwsbrieven/RAAPnwsbrf200802.pdf>

<https://www.youtube.com/watch?v=asS5yoHbKjY>

Oss: vorstengraf, ijzertijd

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.bezoekdemaashorst.nl/het-oergebied/oerschatten/vorstengraf-van-oss>

Limburg

Well-Aijen – Nieuw Bergen: (pre)historische bewoning langs de Maas, 9.000 v.Chr. - 1945 n.Chr.

In het kader van het Rijkswaterstaat project “de Maaswerken” en de grootschalige winning van zand en grint tussen de dorpen Weel en Aijen hebben tussen 1999 en 2014 diverse onderzoeken plaatsgevonden naar vindplaatsen op de oostelijke oeverzone langs de Maas uit de periode van de jagers-verzamelaars tot en met de 20^e eeuw. De microregio Well-Aijen vormt, landschappelijk gezien, een representatief deel van het Maasdal, dat wordt gekenmerkt door rivierterrassen uit de laatste ijstijd met rivierduinen en vlechtende restgeulen, vroeg-holocene kronkelwaarden, diepe, holocene restgeulen van oude Maasarmen en een dek van relatief jonge hoogwaterafzettingen. Uit de holocene restgeul is een schat aan landschappelijke informatie verzameld, die het mogelijk maakt om in detail de natuurlijke vegetatieontwikkeling, de introductie van landbouwgewassen en de wijzigingen in het (agrarisch) landgebruik over bijzonder lange perioden te reconstrueren. Tussen ca 8.600 en 5.300 v.Chr (Mesolithicum / midden-steentijd) trokken jagers-verzamelaars langs de Maas en bivakkeerden regelmatig op de oevers van de rivier. Daar werd dan rondom de haardplaats vuursteen bewerkt tot diverse vormen van gereedschap en pijlpunten, waarvan het afval of de niet meer functionerende stukken werden weggegooid. Tussen 5.300 en 4.300 v.Chr. verblijven zowel jagers-verzamelaars als ook de eerste boeren kortstondig in het gebied. Of zij elkaar ooit hebben ontmoet, blijft echter onduidelijk. Vanaf 4.300 v.Chr. wonen hier de eerste boeren langs de rivier. De sporen van een enkel klein huis en wat afval zijn daar de neerslag van. Na deze eerste boeren uit het Neolithicum (late steentijd) woonden er ook boeren uit de Bronstijd en later de IJertijd. Deze laatste hadden zelfs al wat grotere akkers waar aan de randen ervan ook de overleden familieleden in crematiegraven werden begraven. Vanaf de Romeinse tijd is het landschap zo open dat er zelfs sloten moeten worden gegraven om de nederzetting droog te houden. De bewoning is vooral op de hoge rivierduinen en -terrassen. In de vroege middeleeuwen is het gebied niet meer aantrekkelijk voor bewoning. De Maas overstroomt vaak en maakt veilig wonen niet meer mogelijk. Pas in de volle middeleeuwen en vroege nieuwe tijd wordt het landschap meer ingericht, wat ook leidt tot de bouw van een klein kasteel (Huis de Hildert). Wegen, greppels en perceelscheidingen vormen de nieuwe inrichting van het landschap waar alleen in de Tweede Wereldoorlog nog loopgraven bij de gevechten tussen het Duitse leger en de Geallieerden aan worden toegevoegd.

Brunssum: Landweer, middeleeuwen

Meer informatie is te vinden op:

https://www.onsbrunssum.nl/Ons_Recreatieve_Brunssum/Avontuurlijke_Archeo_Route_beleef_het_verhaal_van_de_Landweer_van_Brunssum

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/532285>

Eijsden-Margraten: vuursteenmijn Rijckholt, prehistorie

Meer informatie is te vinden op:

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/45801>

<https://www.vuursteenmijnen.nl/rijckholt/>

Gennep: het Genneper Huis

Meer informatie is te vinden op:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Gennep_huis

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/525667>

Heerlen: Romeins badhuis, Romeinse tijd

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.thermenmuseum.nl/het-museum/over-het-thermenmuseum/>

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/524991>

Horst aan de Maas: Huys ter Horst, middeleeuwen

Meer informatie is te vinden op:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Huys_ter_Horst

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/22650>

Kerkrade: Romeinse villa, Romeinse tijd

Meer informatie is te vinden op:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Romeinse_villa_Kerkrade-Holzkuil

Rimburg: Romeinse weg, Romeinse tijd

Meer informatie is te vinden op:

<http://parkstadactueel.nl/2020/12/04/romeinse-weg-blootgelegd-in-rimburg/>

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/45650>

Leudal: grafveld, late bronstijd

Meer informatie is te vinden op:

<http://www.grafveldbusjop.nl/Grafveld%20bij%20de%20Budsjop.htm>

Heel: Romeins grafveld, Romeinse tijd

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.heemkringheel.nl/romeinse-graven/>

Maastricht: Romeinse bouwrestanten, Romeinse tijd

Meer informatie is te vinden op:

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/527161>

Swalmen: Romeinse weg, Romeinse tijd

Meer informatie is te vinden op:

http://www.maasniel.nl/Archeologie/een_romeinse_weg_tussen_swalm_en.htm

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/46020>

Simpelveld: sarcofaag van Simpelveld, Romeinse tijd

Meer informatie is te vinden op:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Sarcofaag_van_Simpelveld

Valkenburg: Kasteelruïne, middeleeuwen

Meer informatie is te vinden op:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Kasteel_Valkenburg

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/36769>

Arcen: fort Hazepoot, Nieuwe tijd

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.onsfort.nl/blog/geschiedenis/fort-hazepoot.htm>

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/8271>

Voerendaal: Romeinse villa, Romeinse tijd

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.limburgsmuseum.nl/nl/tentoonstelling/villa-voerendaal/>

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/46186>

Weert: urnenveld, late Bronstijd-IJzertijd

Meer informatie is te vinden op:

<https://www.erfgoedhuisweert.nl/Monumenten-Weert/Rijksmonumenten/Boshoeverheide>

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/46174>

Weert: Romeinse brug, Romeinse tijd

Meer informatie is te vinden op:

<https://hartvanlimburg.nl/nl/locatie/romeinse-brug>

<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/532279>

Onder water

Mergor in mosam:

Een stichting voor amateur-onderwater-archeologen. Ze duiken voornamelijk in het oostelijk rivierengebied in nauwe samenwerking met de AWN (Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland). Na elk afgesloten archeologisch onderzoek, wordt er als eindconclusie een rapport opgesteld van alle bevindingen. Het is mogelijk om deze rapporten te lezen op de website:

<https://www.mergorinmosam.nl/welkom.html>

Met dank aan:

VESTIGIA BV Archeologie & Cultuurhistorie

www.vestigia.nl

Karen E. Waugh Foundation

www.kewaughfoundation.org

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Nationale Archeologiedagen

Stichting Reuvens

Erfgoed Gelderland

Erfgoedpark Batavialand

Erfgoedpartners Groningen

Het Oversticht Overijssel

Huis voor de Kunsten Limburg

Erfgoed Brabant

Landschap Erfgoed Utrecht

Steunpunt Monumentenzorg Fryslân

NMF Erfgoedadvies

AWN

AWN Flevoland

AWN Haaglanden

AWN Helinium

AWN Kennemerland

AWN Rijnmond

AWN Twente

AWN Utrecht

AWN Zaanstreek

LWAOW (archeologie onder water)

Duikteam Texel

Mergor in Mosam

De Vlaamse Archeologiedagen

Faro